

Зміст

Частина перша

<i>Коли Бог заплющує очі</i>	5
1.....	7
2.....	15
3.....	27
4.....	32
5.....	40
6.....	49
7.....	55
8.....	58
9.....	63
10.....	70
11.....	78
12.....	82
13.....	91
14.....	100
15.....	111
16.....	115
17.....	120
18.....	126
19.....	132
20.....	139
21.....	151
22.....	161

Частина друга

<i>Егле — королева вужів</i>	167
1.....	169
2.....	180
3.....	185
4.....	193

5.....:	197
6.....	207
7.....	213
8.....	222
9.....	227
10.....	232
11.....	238
12.....	246
13.....	250
14.....	256
15.....	264
16.....	273
17.....	280
18.....	285
19.....	292
20.....	300
21.....	313
22.....	321
23.....	330

Частина третя

<i>Жертовний камінь</i>	341
1.....	343
2.....	351
3.....	358
4.....	364
5.....	372
6.....	380
7.....	393
8.....	404
9.....	409
10.....	419
11.....	426
12.....	439
13.....	445
14.....	450
15.....	457
16.....	463
17.....	469
18.....	477
<i>Коментар Стасіса Довідайтиса</i>	481
<i>Післяслово</i>	486
<i>Подяки</i>	489

I

— Найкращі жінки — чешки, — написав я і мовчки зареготав сам до себе.

Річ у тім, що мене, старого литовського партизана, вже років тридцять умовляють написати книжку про своє життя. Я зовсім не мав охоти до такого писання і як міг віджартовувався та відхрещувався, а тоді на мене напосіли з іншого боку: ось, мовляв, ми знайдемо тьмушого журналіста чи навіть письменника, який усе занотує із твоїх слів. Так буде простіше. Може, для когось простіше, подумалося мені, але ні перед ким я не буду таким відвертим, як перед самим собою. І теж відмовився.

Та коли мені підійшов той вік, що вже начебто й соромно жити далі, я попросив Стасіса (цей працівник краєзнавчого музею найдужче домагався від мене спогадів), попросив його привезти мені коробку простих олівців і паку рудого паперу. Не люблю білих крейдяних аркушів: вони паводять мені в очі зайчиків.

Стасіс привіз на хутір замовлене, і вже наступного дня ще до світанку я сів за стіл і зловтішно написав перше речення: «Найкращі жінки — чешки». Зловтішно тому, що всі очікують від мене пафосних розпо-

відей про якісь неймовірні подвиги, жертовність, патріотизм (я, грішний, взагалі не знаю, що таке патріотизм, як не знаю групу своєї крові), чекають моїх просторікувань про мужність, відвагу і всяке таке пустослів'я, а я їм ні сіло ні впало про жінок. Та ще й не про литовок, а чешок. Бо, якщо покласти руку на серце, жінки у моїх думках завжди посідали найбільше місця. Так-так, навіть у цьому віці, коли, здавалося б, уже й соромно жити далі, думаю про них день і ніч. Тож я написав цю першу фразу й безгучно зареготав сам до себе, як колись реготав мій трішки схиблений дядечко Міколас, мамин брат. Коли хтось не розумів, що він базікає, дядечко Міколас брався обома руками за живіт і трусився від нечутного сміху, який перекочувався у нього в череві. Тепер я, згадавши дядечка Міколаса, відклав олівця і вийшов надвір до озерця, що, наче велетенський казан, парувало вранішнім туманом.

Тут для тих, хто не знає, треба трохи сказати про мій хутір. Це власне одним-єдина хата, яка стоїть на просторій леваді серед лісу і в якій я живу самотиною дуже давно. Ще тут є кілька дрібних прибудов — літня кухня, повітка, дровітня, собача буда (хоч собаки у мене немає, натомість є кіт), й особлива дивина для стороннього ока — старий облущений студебекер, що вріс спущеними шинами в землю. Не раз і не два цей раритет намагалися в мене відкупити, пропонували грубі гроші, але я не здався; американська вантажівка і далі дивиться сліпими запорошеними фарами на озерце, найбільшу окрасу мого хутора. Тут я ловлю линів, рідкісних червоних карасів, окунів, а то й чималих зубатих щук,

схожих на малолітніх крокодилів. Ось і тепер саме час закинути вудку, проте дідько підбив старого шкарбуна взятися за писання і я мушу жертвувати своїм найулюбленішим заняттям — вранішньою риболовлею.

Але до озерця таки вийшов. Воно незмигтно дивилося на мене своїм затуманеним оком, і тільки вряди-годи ворухився прибережний очерет, де шукав поживу линок. Ялиновий ліс у світанковому мареві підступав до хутора темними валами зовсім близько. Цей ліс має такий звичай — він то наближається до мого подвір'я, то віддаляється ген аж туди на відстань людського крику. Я розумію, що його переміщення залежить від пори доби, від погоди, себто від освітлення сонця чи місяця, але хочеться думати, що не тільки від цього. В одному я певен: ліс, мій товариш, приходить до мене не так само, як і я до нього. Наша приязнь обопільна.

А студебекер стоїть на місці незрушно, врісши колесами в землю. Хоч іноді мені сниться, що я заводжу його і їду. Куди? Їй-право, не знаю. Мені нема куди їхати.

Я підійшов до вантажівки і зі скрипом відчинив дверцята кабіни з протилежного від водія боку. Тут було порожньо, однак я побачив те, що вгледів колись дуже давно і що носитиму в собі до скону. Сталося це тоді, коли мене пов'язали біля бункера, і майор Соколов запитав з довірливою усмішечкою:

— Лютасе¹, — він назвав моє псевдо, але говорив, певна річ, російською. — Хочеш побачити, хто тебе видав?

— Хочу, — сказав я.

¹ Лютас (литов.) — лев. (Тут і далі прим. авт.)

Він підійшов до машини і відчинив дверцята.

Це був цвях у самісіньке серце.

Однак я передчасно забігаю наперед, думки плутаються, випереджають одна одну або й зовсім щезають, і я тільки чую голос свого колишнього приятеля Юозаса Лаврушаса, котрий промовляє з абсолютною певністю: «Найвродливіші жінки — мадярки». Ну от, чуєте? — вже мадярки, не чешки і не литовки. Бо коли ти, військовополонений, сидиш за колючим дротом на околиці Будапешта, а табір на березі Дунаю облаштований так, що повз його дротяну загорожу тягнеться хідник, яким туди-сюди перебирають ніжками, наче кози, молоденькі жінки й дівчата, то певна річ, що тобі, голодному на жіноче тепло, найкращими у світі здаватимуться мадярки.

Достоту так само Юозас Лаврушас казав і про чешок, коли спершу нас запроторили до табору в Брно і там навпроти колючої огорожі був не лише хідник, але й триповерховий житловий будинок, за вікнами якого одна відзигорна панночка зумисне демонструвала нам вечорами свою розкіш. Часом мені здавалося, що ми зустрічаємося з нею очима і думаємо про одне. Так само ввижалося і моєму товаришеві Юозасові Лаврушасу. Коли він дивився у вікно, за яким зухвала чешка розчісувала довге волосся або й роздягалася, його рот розтулявся, верхня губа тремтіла, а під нею хтиво і хижо поблискував залізний зуб. Тієї хвилини Юозас скидався на якогось дуже цікавого людиноподібного звіра, якого помилково кинули не до зоопарку, а до табору військовополонених.

Кинули нас за колючий дріт як солдатів Вермахту, хоч ми жодного дня не воювали в цій армії, лише охороняли їхні аеродроми в Чехословаччині. Німці нас обдурили. Коли ми були під їхньою окупацією, як зараз пам'ятаю, шістнадцятого лютого 1944 року на День Незалежності мій кумир генерал Повілас Плехавічюс¹ виступив по радіо і твердим переконливим голосом закликав молодь вступати до Крайового добровольчого з'єднання. Мовляв, є порозуміння з німецькою владою, що литовці битимуться лише з радянськими та польськими партизанами, які тероризують мирне населення, а після того боронитимуть свій край від Червоної армії. Німці, запевняв генерал, зовсім не втручатимуться в діяльність нашого Крайового з'єднання.

Оце вже було те, що треба! Я тоді навчався в Каунаському університеті на першому курсі механічного факультету, але без вагань покинув науку й подався до нашого війська. Раніше нас вербували до батальйонів СС, однак більшість литовців про те не хотіли й слухати, а до Крайового з'єднання зголосилися тисячі добровольців. Німців налякало таке масове рушення, і 9 травня 1944-го вони наказали литовським підрозділам підпорядкуватися їхньому командуванню. Наші провідники відмовилися навідріз. Тоді гітлерівці заходилися роззброювати добровольців і вивозити до Німеччини на примусові роботи. Щоправда, багатьом пощастило втекти — поховалися по лісах, хуторах, у родичів, хто де міг.

¹ Повілас Плехавічюс (1890–1973 рр.) — видатний литовський військовий і державний діяч, генерал армії.

Ми з моїм приятелем-однокурсником Юозасом Лаврушасом подалися до Жемайтії¹, де формувалися нові загони захисників Литви, але знов потрапили в пастку. Там теж верховодили німці. Нам видали сірі польові однострої їхніх рядових солдатів — алюмінієві гудзики на вовняному френчі, кепі з козирком, черевики з брезентовими гамашами, пряжка на паску з написом «Gott mit Uns». Та ми теж вірили, що з нами Бог, тож захищати Литву можна і в чужих мундирах.

Я так і сказав батькові, коли на день заглянув додому, до нашого містечка Аніксіяю, попрощатися з рідними. Підкреслюючи свою незалежність від чужинського мундира, я підкотив рукави до ліктів, розхристав груди (був гарячий липневий день), а кепі, стуливши удвоє, заткнув за пасок.

Мати, вгледівши замість студента німецького солдата, злякано приклала долоню до вуст, сестра здивовано-радісно скрикнула: «Йонасе, це ти?!», а батько гидливо скривився:

— Що це за машкара? — спитав він.

— Поки що так, — зніяковіло відповів я. — Боронити свій край можна і в чужій машкарі.

— Я послав тебе вчитися, — сердито сказав батько. — А ти де опинився?

Здавалося, він зараз зацідить мені у щелепу. Колись батько добряче мене віддубасив за те, що я пощербив

¹ Жемайтія — північно-західний край Литви. Давня українська назва — Жмудь.

його бритву, підстругуючи олівці. Це було раз у житті, але було.

— Ти чув по радіо генерала Плехавічюса? — наїжачився я.

— Брехун твій генерал!

— Це не він збрехав, це вони... — я почав захищати свого кумира, але батько мене перебив:

— А хіба той, хто вірить брехунам і вводить в оману інших, як називається?

— Не тобі... — вирвалось у мене, та я сказав трохи м'якше. — Не нам з тобою судити генерала.

Ми посварилися. Досі шкодую за ту суперечку. Набурмосившись, я навіть вирішив заночувати надворі попри вмовляння матусі. Стояла тиха липнева ніч. Тепла і зоряна. Я взяв подушку і прилаштувався на лаві біля повітки. Проте заснути не міг. Комір мундира кусав за шию. Давила невимовна туга, яку сіяли навіть ясні зорі. Що буде далі? Що нас усіх чекає?

Тінню підпливла сестричка Ула.

— Йонасе, спиш? — пошепки спитала вона.

— Сплю, — буркнув я.

— Ну й спи, — сказала Ула й легенька, як тінь, сіла біля мене на краєчку лави. — Там про тебе Егле запитувала.

— Яка ще Егле?

— Сам знаєш.

— І що вона хоче?

— А ти не здогадуєшся? Просила, як тільки ти з'явишся...

— У неї ще молоко на губах не обсохло, — сказав я.